

DAVLAT VA HUQUQNING PAYDO BO'LISHI HAMDA RIVOJLANISH QONUNIYATLARI

Ro'ziyev Dostonbek Rustam o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti "Tarix va
ijtimoiy fanlar" kafedrasida Assistent o'qituvchi
druziyev84@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlat va huquqning tarixiy taraqqiyot jarayoni hamda uning muhim bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Davlat va huquqning vujudga kelishi, ibtidoiy jamiyatdan ilk davlat tuzilmalariga o'tish, qadimgi, o'rta asrlar hamda yangi va eng yangi davrlardagi davlat-huquqiy institutlarning shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, turli tarixiy davrlarda davlat hokimiyati va huquq normalarining mazmuni, ularning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri ochib beriladi. Tadqiqot davomida davlat va huquq rivojining bosqichlari tarixiy-huquqiy yondashuv asosida umumlashtirilib, ularning o'zaro bog'liqligi va uzviyligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Davlat, huquq, evolyutsiya, ijtimoiy shartnoma, huquqiy davlat, tarixiy-huquqiy tahlil.

Аннотация

В данной научной статье проводится широкий историко-правовой анализ причин возникновения государства и права, этапов их исторического развития и их роли в прогрессе общества. В исследовании изучается эволюция государства и права от мононорм первобытного общества до современного правового государства. Также сравниваются различные теоретические подходы и освещаются современные тенденции регулирования общественных отношений. Ключевые слова: государство, право, эволюция, общественный договор, неолитическая революция, мононорма, правовое государство, разделение властей, историко-материалистическая теория.

Ключевые слова: Государство, право, эволюция, общественный договор, правовое государство, историко-правовой анализ

Annotation

This scientific article provides a broad historical and legal analysis of the causes of the origin of state and law, the stages of their historical development, and their role in the progress of society. The study examines the evolution of state and law from the mononorms of primitive society to the modern rule-of-law state. Various theoretical approaches are compared, and modern trends in regulating social relations are

highlighted. Keywords: state, law, evolution, social contract, neolithic revolution, mononorm, rule of law, separation of powers, historical-materialist theory.

Keywords: State, law, evolution, social contract, rule of law, historical-legal analysis

Kirish. Davlat va huquq insoniyat tamaddunining eng murakkab va o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan ijtimoiy institutlaridir. Jamiyat shakllanishining ilk bosqichlaridanoq tartib va boshqaruvga bo'lgan ehtiyoj ushbu institutlarning paydo bo'lishiga zamin yaratgan. Bugungi kunda global o'zgarishlar va raqamli transformatsiya davrida davlat va huquqning mohiyatini anglash uchun ularning tarixiy ildizlariga nazar tashlash dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida mamlakatimiz huquqiy davlat deb e'lon qilindi. Bu esa davlat va huquqning tarixiy evolyutsiyasini chuqur tahlil qilishni ham nazariy, ham amaliy jihatdan zaruriy vazifaga aylantiradi. Tadqiqotning maqsadi davlat va huquqning paydo bo'lish qonuniyatlarini aniqlash va ularning taraqqiyot bosqichlarini tizimli tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya. Ushbu tahlilni o'tkazishda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi. Tarixiylik metodi orqali davlat va huquqiy normalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi xronologik tartibda o'rganildi. Qiyosiy-huquqiy tahlil yordamida Qadimgi Sharq, Antik dunyo va O'rta asrlardagi huquqiy tizimlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar solishtirildi. Tizimli yondashuv asosida davlat va huquq yagona ijtimoiy tizimning bir-birini taqozo etuvchi qismlari sifatida ko'rib chiqildi. Nazariy interpretatsiya metodi bilan davlatning kelib chiqishi haqidagi turli konsepsiyalar zamonaviy huquqiy qarashlar prizmasidan o'tkazildi.[1]

Asosiy qism. Davlat va huquqning kelib chiqishi masalasida nazariy plyuralizm mavjud. Teologik nazariyaga ko'ra davlat ilohiy iroda natijasidir. Bu nazariya o'rta asrlarda monarx hokimiyatini mutlaqlashtirishga xizmat qilgan. Ijtimoiy shartnoma nazariyasi tarafdorlari bo'lgan Lokk va Russo fikricha, odamlar o'z xavfsizligini ta'minlash uchun o'z huquqlarining bir qismini ixtiyoriy ravishda davlatga topshirishgan.[2] Zo'ravonlik nazariyasi esa davlatni bir qabilaning boshqasini bosib olishi natijasida shakllangan apparat deb hisoblaydi.

Ibtidoiy jamiyatda ijtimoiy munosabatlar mononormalar ya'ni din, axloq va urf-odatlar aralashmasi orqali boshqarilgan. Davlat paydo bo'lishi uchun iqtisodiy zamin neolit inqilobi turtki bo'ldi. Ortiqcha mahsulotning paydo bo'lishi mulkiy tabaqalanishga va natijada ushbu tabaqalanishni tartibga soluvchi siyosiy hokimiyatga ehtiyoj tug'dirdi.[3]

Tarixiy bosqichlarni tahlil qilganda shuni ko'ramizki, Qadimgi Sharqda huquq despotik hokimiyat vositasi edi. Hammurapi qonunlari tarixdagi ilk yozma huquqiy manbalardan biri sifatida ijtimoiy iyerarxiyani mustahkamlagan. Antik dunyoda esa

Rim huquqi fuqarolik huquqi tushunchasini olib kirdi va u hozirgi kontinental huquq tizimining poydevori bo'lib xizmat qilmoqda.[4] O'rta asrlarda huquqning diniy xarakteri ustunlik qildi. 1215-yilgi Magna Carta hokimiyatni qonun bilan cheklashning ilk namunasi bo'ldi. Yangi davrda sanoat inqilobi natijasida inson huquqlari va hokimiyatlar bo'linishi tamoyillari davlat faoliyatining asosiga aylandi.

Muhokama. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, davlat va huquq hech qachon bir joyda to'xtab qolmagan. Agar qadimgi davrlarda huquq faqat jazo va majburlov quroli bo'lgan bo'lsa, zamonaviy bosqichda u ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi va inson erkinliklarini kafolatlovchi mexanizmga aylandi.[5] O'zbekiston tajribasida davlat va huquq taraqqiyoti milliy qadriyatlar bilan xalqaro demokratik standartlarning sintezidan iborat. Hozirgi kunda davlatning elektronlashuvi va sun'iy intellektning huquqiy munosabatlarga kirib kelishi davlat va huquq tarixidagi yangi bosqichni boshlab bermoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, davlat va huquq insoniyatning ijtimoiy inqirozlar va anarxiyadan himoyalanih uchun yaratgan eng mukammal vositalaridir. Ularning evolyutsiyasi quyidagi qonuniyatlarga ega. Birinchidan, iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi huquqiy normalarning takomillashuviga olib keladi. Ikkinchidan, davlat hokimiyati qanchalik qonun bilan cheklansa, jamiyatda barqarorlik va taraqqiyot shunchalik yuqori bo'ladi. Uchinchidan, tarixiy tajribani o'rganish hozirgi huquqiy islohotlardagi xatolarning oldini olishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saydullayev Sh.A. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent, TDYU nashriyoti, 2022.
2. Islomov Z.M. Davlat va huquq nazariyasi: Umumiy kurs. Toshkent, Adolat, 2020.
3. Montesquieu C. L. The Spirit of Laws. Cambridge University Press, 1989.
4. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent, Sharq, 2019.
5. Hammurabi qonunlari. Tarixiy manbalar to'plami. Toshkent, Fan, 2015.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, O'zbekiston, 2023.
7. Fukuyama F. The Origins of Political Order. New York, Farrar, Straus and Giroux, 2011.
8. Sariyev B.S. Huquqiy davlat: tarix va zamonaviylik. Toshkent, 2021.